

Олексій Попович

МЕДІАОБРАЗ ОУН ТА УПА
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ
(2005—2014 pp.)

Подано характеристики Організації українських націоналістів та Української повстанської армії у сучасних друкованих медіа України. Показано реакцію ЗМІ на проблему історичної оцінки ОУН та УПА, її роль в актуалізації суспільної дискусії навколо спірних питань Другої світової війни. Продемонстровано пропагандистський та маніпуляційний характер окремих публікацій. З'ясовано вплив представленого медійного нарративу на формування національної/історичної пам'яті громадян України.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, Друга світова війна, рух опору, інформаційний протіп, пропаганда, національна пам'ять.

Представлены характеристики Организации украинских националистов и Украинской повстанческой армии в современных печатных медиа Украины. Показано реакцию СМИ на проблему исторической оценки ОУН и УПА, её роль в актуализации общественной дискуссии вокруг спорных вопросов Второй мировой войны. Продемонстрировано пропагандистский и манипуляционный характер отдельных публикаций. Выяснено влияние представленного медийного нарратива на формирование национальной/исторической памяти граждан Украины.

Ключевые слова: Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, Вторая мировая война, движение сопротивления, информационное пространство, пропаганда, национальная память.

The characteristics of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA) in the contemporary print media of Ukraine have been presented. The media reaction to the problem of historical assessment of OUN and UPA, their role in updating public discussion regarding controversial issues of the World War II have been shown. The propagandistic and manipulative character of some publications has been demonstrated. The impact of the presented media narrative upon the formation of national/historical memory of the Ukrainian citizens has been ascertained.

Key words: Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), the Ukrainian Insurgent Army (UPA), World War II, resistance movement, the information space, propaganda, national memory.

Засоби масової інформації відіграють ключову роль у процесі формування національного історичного нарративу, національної свідомості, виступають одним із вагомих чинників створення інформаційного простору держави. Впродовж 2005—2014 рр. у вітчизняних ЗМІ простежується тенденція посилення уваги до актуальних питань літопису національно-визвольного руху 40—50-х рр. ХХ ст. Цей процес сприяв популяризації нових пластів інформації, інколи просто сенсаційних, що дозволяють з іншого боку подивитися на історію національно-визвольного руху періоду Другої світової війни, в якій представники ОУН та УПА постають у протилежному образі, на відміну від нав'язаного за радянських часів, а противники українських повстанців змальовуються у досі невластивій і непривабливій для них ролі.

Історію українського руху середини ХХ ст. представлено в узагальнюючих працях В. В'ятровича [9; 10], О. Калішук [27], С. Кульчицького [52; 53], І. Патриляка [55; 56] та ін. Загальні тенденції, пов'язані з національно-визвольним рухом середини ХХ ст., на прикладі друкованих ЗМІ висвітлюють В. Кулик [37], С. Пахоменко [60], Л. Чупрій [80].

Моніторинг висвітлення історії ОУН та УПА проводився серед рейтингової преси України, яка належить до різних холдингів та має різну читачську аудиторію у регіональному та національному масштабі. У поле моніторингу потрапили такі регіональні, національні друковані ЗМІ й інтернет-видання: Захід — «Високий Замок» (ЗАТ «Видавничий дім “Високий Замок”»), «Експрес» (ТЗОВ «Експрес МультиМедіа Груп»), «Львівська газета»; Схід — «Донецкие новости» (ТОВ «Редакція газети “Донецькі Новини”»), «Громадська правда», «Вечерний Харьков» (ТОВ «Редакція газети “Вечірній Харків”»); Північ — «День» (ПрАТ «Українська пресгрупа»), «Україна молода» (ПП «Україна молода»), «Сьогодні» (ЗАТ «Сьогодні Мультимедиа»), «Комсомольская правда в Украине» (ЗАТ «Комсомольська правда — Україна»), «Сіверщина» (ТОВ «Редакційно-видавничий центр “Сіверщина”»); Південь — «Кримська світлиця» (ДП «Національне газетно-журнальне видавництво»), «Крымская правда» (ООО «Редакция газеты “Крымская правда”»); Центр — «Днепр вечерний» (ООО «Юридическая фирма “Правник”»).

У питанні про відбір статей з чотирнадцяти газет автор прагнув проаналізувати тематичні публікації від січня 2005 р. до березня 2014 р. До уваги не бралися матеріали, в яких відсутня історична довідка про український визвольний рух середини ХХ ст. Одиницями аналізу в цьому дослідженні є тексти усіх публікацій газет, які пов'язані з історією ОУН та УПА. Одиницями кодування виступають фрази і речення.

Найпопулярніші видання західного регіону України — «Високий Замок», «Експрес», «Львівська газета» — приділяють помітну увагу темі українського визвольного руху в роки Другої світової війни. Центральною постаттю в газеті «Високий Замок» є Роман Шухевич, Головний командир УПА і Голова Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради. Газета висвітлює різні періоди життя генерала, особливу увагу акцентує на героїзмі його подвигів та вагомості для сучасної України. Недоліком усіх публікацій є відсутність у біографії Р. Шухевича сюжетів, пов'язаних із його службою в німецьких формуваннях. Із публікацій газети «Високий Замок», зокрема: «Україна, не лише для українців» [16], «Не каяття, не примирення, а визнання» [29], «У тілі невеликому була і сталь, і плоть жива» [32], «Провокатори під маскою УПА» [36], можна довідатися про різноманітні аспекти збройної боротьби ОУН та УПА проти нацистського і сталінського тоталітарних режимів. Аналіз матеріалу газети водночас засвідчує необ'єктивний образ українських націоналістів. Так, можна говорити про наявність маніпуляцій у статті Б. Козловського «УПА вела боротьбу на два фронти» [31]. Автор починає зі спростування радянського міфу про колабораціонізм УПА. Українську народну самооборону прирівнює до УПА. Резюмуючи боротьбу упівців і гітлерівців, без доказів та фактів робить узагальнення про жорстокі бої, не називаючи при цьому дат та місць воєнних зіткнень. У статті В. В'ятровича «Як євреї в УПА боролися за незалежну Україну» [12] показано співпрацю українських повстанців та євреїв у роки Другої світової війни. Проте обминаються випадки причетності окремих українців до вбивств євреїв. (Дивно, адже цей же авторитетний дослідник раніше звернув увагу на свідчення вояка «Нахтігалю» В. Харківа, який заявляв про причетність його батальйону до знищення євреїв на Вінниччині [11, с. 68]).

Необґрунтовано «Високий Замок» подає інформацію про вислів Шарля де Голля, який нібито сказав: «Якби я мав таку армію, як УПА, нога окупанта ніколи не топтала б мою рідну країну» [28]. Насправді це є спробою перебільшити уявлення про реальну військову майстерність УПА, її героїзм, людські чесноти вояків та командирів. Принаймні документальних підтверджень цьому автор не знайшов.

Характерною рисою газети «Експрес» є наповненість публікацій фактажем та фаховими коментарями. Головними експертами виступають київський історик В. Сергійчук та останній головний командир УПА В. Кук. Загалом, матеріали «Експресу» є тематично різноплановими. Так, газета намагалася розкрити тему псевдоповстанців (в офіційних радянських джерелах — агентурно-бойових груп з ліквідації підпілля ОУН та її військових структур) у публікації «Спецоперації проти УПА» [20]. Водночас вона інформувала читачів про нові документи з історії ОУН та УПА [14]. Детально висвітлювала епізоди протистояння УПА з радянською владою у статтях «Загинули, але не відступили» [18], «Невідома УПА» [19]. У публікаціях «Повстанський син» [44], «Шкода, що можу вмерти за Україну тільки раз» [59] цей львівський часопис подав детальну інформацію про тортури та жорстокі дії співробітників НКВС, які допитували свідків і родини українських повстанців. У публікації «Невідома війна» [58] висвітлюються активні бойові дії вояків УПА щодо нацистів. Її автор, О. Пахолко, обстоює концепцію «двофронтної боротьби УПА» та цілком слушно заперечує колабораціонізм українських націоналістів. У публікації «А на війні — як на війні» [57] описано пропагандистську роботу серед вояків УПА та населення.

Газета «Експрес» не уникає перебільшених оціночних суджень про ОУН та УПА. Так, у публікації «Стежками УПА» [21] подано не зовсім коректне ототожнення збройного формування у Скулинських лісах на Ковельщині з «республікою», надання йому рис державного утворення. Насправді в часи активних бойових дій на Східному фронті нацисти не завжди проводили збройні акції з невеликими військовими формуваннями. Наступним, також не зовсім коректним трактуванням є твердження про величезну підтримку УПА всього українського народу [19]. УПА насамперед підтримувало українське населення західного регіону нашої держави.

Детально простежити тему ОУН та УПА намагається інтернет-видання «Львівська газета». Характерною рисою його публікацій є залучення до написання текстів не професійних істориків, а людей із суміжних галузей науки. Провідною тематикою сегмента вивольного руху є просопографія — подання біографій провідників ОУН та командирів УПА, насамперед Р. Шухевича та С. Бандери. Публікації про Р. Шухевича повідомляють про маловідомі та загальні факти біографії генерала УПА. Зокрема, в публікації «З історії реклами фірми “Фама”» [79] розповідається про рекламну фірму Р. Шухевича «Фама», яка частину свого прибутку виділяла на діяльність ОУН. При цьому газета розвінчує міф про Р. Шухевича як «упівця-бандита». В публікації «Компромат на Романа Шухевича — вигадка» [47] В. Мельниченко спростовує причетність Р. Шухевича до вбивств євреїв у Львові.

У цьому інтернет-виданні подано коментарі щодо вбивства німцями 28 лютого 1944 р. жителів польського села Гута Пеняцька на Львівщині [72]. Автор публікації спростовує причетність до вбивства поляків дивізії СС «Галичина», вказує на причини поведінки нацистів. У публікації зазначається, що у поліційних загонах служили й українці.

Українсько-польському протистоянню в роки Другої світової війни присвячено статті «Про Волинь мають говорити історики, а не політики» [26], «В історії УПА немає чіткого поділу на чорне і біле» [63]. Утім, вказані публікації лише в загальних рисах повідомляють про українсько-польське протистояння на Волині 1943 р., у них відсутній аналіз історичного контексту українсько-польського військово-політичного конфлікту. Зокрема, не показано антиукраїнську політику Варшави у міжвоєнний період, нищення православних церков на Холмщині у 1938 р.

Здебільшого в руслі радянських схем інтерпретації історії трактується український визвольний рух періоду Другої світової війни у періодиці східного регіону держави. Зокрема, в газеті «Донецкие новости» формується враження вузької спрямованості та несамостійності українського визвольного руху [81], українських націоналістів газета подає як радикалів, що прагнули одноосібної влади [33]. Помітною є тенденція періодики цього регіону щодо показу боїв УПА з Червоною армією, натомість замовчується інформа-

ція про бої з німцями. У цих публікаціях не подаються посилання на архіви чи збірники документів. Як приклад, звернемо увагу на статтю Т. Геращенка «Два фронти УПА» [15] в газеті «Вечерний Харьков». Автор голосливо заявляє, що УПА ніколи не воювала з нацистами, а дивізія СС «Галичина» нібито охороняла концтабори. Східноукраїнська преса тенденційна у використанні джерел інформації. При цьому дуже часто журналісти цитують праці канадського публіциста В. Поліщука, який звинувачує українських повстанців у всіх бідах на українсько-польському пограниччі. Характерно і те, що поява нових досліджень із звинувачувальною риторикою в бік ОУН та УПА відразу опиняється в полі зору преси східного регіону. Для прикладу, у статті В. Єфремова «Факты вместо мифов» [23] подано розлогий позитивний коментар до монографії В. Іваненко та В. Якуніна «ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології», в якій знову безпідставно звинувачується ОУН та УПА в масових убивствах мирного населення та колабораціонізмі. Поза тим традиційно «забуто» про підступну діяльність десятків легендованих груп ОУН—УПА, які було створено спецслужбами СРСР.

Більшість газет цього регіону ігнорували висвітлення тематики літопису ОУН та УПА. Так, у газеті «Громадська правда» було виявлено лише одну публікацію — «Ющенко провоцирует очередное противостояние ветеранов ВОВ и бойцов УПА?» [83]. У невеликій за обсягом статті подана неправдива інформація про заснування УПА С. Бандерою та її діяльність у 1943—1950-х рр. тільки на теренах Західної України. У публікації відсутні посилання на документальні джерела та експертів. Зрозуміло, що тональність тексту виключно негативна.

У найбільш масових регіональних ЗМІ Центру України, попри певні відмінності в тематичних пріоритетах і стилях, редактори намагаються зробити тексти привабливими для масової аудиторії, тому по змозі вибирають «незаяложені» теми й подають цікаві подробиці важливих подій. Тож навіть відверто негативні і маніпулятивні матеріали набувають значної інформаційної ваги. Характерною рисою таких газет, як «День», «Україна молода», «Сегодня» та «Комсомольская правда в Украине», є орієнтування на масового читача, виклад власного матеріалу в Інтернеті та розповсюдження по

всій Україні. Моніторинг вказаних видань дає змогу стверджувати про докладне висвітлення історії українського визвольного руху в період Другої світової війни. У газеті «День» подано детальні біографії членів ОУН та вояків УПА: Є. Коновальця [62; 70; 76; 78], З. Косака [40], В. Кука [42], М. Лемика [24], О. Ольжича [67], Л. Ребета [68], С. Сілаєва [43], О. Теліги [35; 75; 77] та ін. Найбільша кількість публікацій висвітлює життя та військово-політичну діяльність Р. Шухевича [25; 30; 41; 66; 69] і С. Бандери [65]. Газета «День» демонструє високі журналістські стандарти, однак у низці публікацій — «Перед викликами імперій — 65 років тому на Волині ОУН провела I Конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії» [1], «За волю всіх народів» [2], «До 60-річчя утворення УПА (Українська повстанська армія та її коріння)» [22] — виклад матеріалу є етноцентричний: автори рідко зауважують, що в УПА воювали росіяни, грузини, литовці, євреї, хорвати та представники інших народів, як правило, колишні червоноармійці. В окремих випадках автори використовують термін «націоналістичний інтернаціонал», але це перебільшення, оскільки присутність іноземців в окремих загонах ще не свідчить про масовий характер такого явища. Вважаємо, що можливою причиною зародження цього міфу є оприлюднення даних про склад загонів УПА на Волині та скликану там 1943 р. першу Конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії. Творення нового позитивного міфу, можливо, є фактично реакцією прихильників УПА на звинувачення цього формування у нацизмі та ксенофобії. Ймовірно, саме тому робилися спроби надати УПА виразнішого інтернаціонального характеру, ніж це було насправді.

Позитивний образ ОУН та УПА подає газета «Україна молода». Особливістю видання у висвітленні історії українського визвольного руху середини ХХ ст. можна вважати публікацію цікавих та унікальних репортажів, наведення фактів, які не траплялися в іншій періодиці. Насамперед відзначимо статтю «Печерні таємниці УПА» [48], де подано інформацію про віднайдені бункери УПА. Водночас «Україна молода» надрукувала свідчення жителя с. Гриневичі про криївку в сільській церкві [34]. До того ж газета оприлюднила неординарні свідчення радянського партизана Володимира Плотницького про УПА [39]. Важливо й те, що було розкрито передісторію створення революційного уряду українсько-

го підпілля — Української Головної Визвольної Ради, членами якої були не лише галичани, а й наддніпрянці [50].

Винятково негативний підхід до висвітлення історії ОУН та УПА демонструє київська газета «Сегодня». У публікаціях Олесь Бузини, вміщених у найбільш місткій рубриці «Суботні історії», на українських націоналістів тенденційно та бездоказово навішуються ярлики «бандити», «злочинці», «каратели», застосовуються огульна критика, звинувачення у колабораціонізмі, масовому винищенні поляків та євреїв. Найбільшу кількість використання маніпуляцій зауважено в таких публікаціях: «Ветераны УПА пилили пленных, как бревна» [3], «Волынская резня — преступления ОУН» [4], «“День народження злочинця” на государственном уровне» [5], «Маскировались под красную армию» [6], «С Гитлером и Бандерой за “незалежність” Украины» [7], «УПА: сексом по схрону» [8], «Вася бегал в село Глыняны — славные там были девки» [73]. О. Бузина використовує прийоми комічної асоціації, тоталітаризм джерел, фальсифікації свідчень з метою створити негативний образ борця за незалежну Україну в середині ХХ ст.

Неоднозначно трактує ОУН та УПА «Комсомольская правда в Украине». Газета поряд з іншими проаналізованими виданнями має одну характерну відмінність. Публікації означеної тематики в період президентства В. Ющенка позначені позитивною або ж нейтральною тональністю, у період президентства В. Януковича — виключно негативною. Центральною і єдиною фігурою із середовища українських націоналістів, якій приділяє увагу редакція, є Р. Шухевич. Газета згадує головного командувача УПА у різних сюжетах, пов'язаних з історією українського визвольного руху середини ХХ ст. Водночас приділяє увагу вивченню т. зв. збручанських останків Р. Шухевича [45]. У публікації «О чем рассказал тайник УПА?» [46] розповідається про випадково знайдену схованку у с. Воскресенці (Івано-Франківська обл.), у якій збереглося 34 фотографії, датовані 1946—1948 рр., де зображені вояки УПА. Автор на основі спогадів учасників тих подій та їхніх родичів детально простежує долю сім'ї Гуцуляків, у якій батько і діти стали підпільниками і всі вони, крім матері Параски, загинули.

Прийоми надузагальнення, тоталітаризму джерел, навішування ярликів використовуються у статті «Молодой гвардии 70 лет: Кто

же все-таки бил нацистов в Донбассе?» [49]. Поряд з героїзацією «Молодої гвардії» в Донбасі українські націоналісти виступають як «філіали гестапо та абвера». Публікація рясніє негативними протиставленнями та узагальненнями без жодних доказів.

Про застосування прийомів маніпуляції можемо судити з публікації «Они не пройдут» [51]. Уже починаючи із самої назви статті автор програмує негативне оціночне судження про УПА. У матеріалі використано прийом тоталітаризму джерел, зокрема, стверджується, що Р. Шухевич — есесівець, однак ця думка не підкріплена доказами. Водночас застосовується метод «посилання на авторитет» — коментарі історика Олександра Дюкова про злочинний характер ОУН сприймаються як абсолютна істина.

Поряд з тим у газеті «Комсомольская правда в Украине» вжито прийом маніпуляції, а фактично фальсифікації. У публікації «Скажем решительное “нет!” прославлению нацистских преступников в Украине» [64] автор інформує читачів про нібито засудження УПА на Нюрнберзькому процесі. Прийоми маніпуляції в газеті використано також щодо розкриття теми українсько-польського протистояння на Волині 1943 р. Автори бездоказово звинувачують УПА в етнічних чистках поляків на Волині [61]. В публікації «Чтобы не отдать Волинь Польше, ее залили кровью» [38] для формування вини українських націоналістів в українсько-польському конфлікті наводяться цитати та гіперболізовану статистику вбитих людей, подану за В. Поліщуком. Слова останнього політизуються та легітимізуються коментарем директора Європейського центру геополітичного аналізу Матеуша Пискарського, який у світлі попередніх негативних суджень про ОУН та УПА має негативний відтінок.

Газета «Сіверщина» взагалі уникає конкретизації теми ОУН та УПА. В шести вміщених публікаціях автори намагаються у дуже загальних рисах висвітлити історію визвольного руху в роки Другої світової війни, наголошуючи на відомих фактах. Характерною рисою матеріалів «Сіверщини» є інформування читачів про причетність та вагому роль чернігівців у діяльності ОУН та УПА. Найбільшу увагу цьому питанню приділено в публікації «Українська повстанська армія на Чернігівщині» [84].

Різними за характером є публікації у газетах «Крымская правда» і «Крымська світлиця». Російськомовна газета найбільше мате-

ріалів про ОУН та УПА подала у 2005 р.: можна припустити, що це пов'язано з актуалізацією обговорення у суспільстві повстанської теми та видання В. Ющенком перших указів щодо реабілітації українських військових формувань та громадсько-політичних структур ХХ ст. Статті газети — «Ющенко намерен реабілітувати фашизм, считает историк» [82], «Молодежь Крыма о Великой Отечественной войне» [74], «Западную Украину придавила пята стопроцентowego фашизма. Чему нет названия» [13], «Долой фальсификаторов истории» [17] — мають виразне емоційне навантаження, у них використовуються образливі епітети, неодноразово повторюються навішувані на ОУН та УПА ярлики «бандити», «злочинці», «колаборанти», «карателі». В усіх публікаціях означеної тематики автори вживають щодо українських націоналістів термін «фашисти».

Єдина україномовна газета в Криму — «Кримська світлиця» — має позитивний пропагандистський характер. Публікації видання є здебільшого передруками з інших видань, тенденційні у позитивному ставленні до ОУН та УПА і не відзначаються фаховістю. Газета републікує тексти монографій: Г. Гордасевич «Степан Бандера: людина і міф» (55 публікацій), «Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА» (12 матеріалів). У статті «ОУН—УПА завадила Москві здійснити депортацію українців восени 1944» [71] перебільшуються реальні можливості УПА щодо запобігання депортації західних українців під час Другої світової війни. Як відомо, українські повстанці справді перешкодили здійсненню окремих депортаційних операцій Війська Польського та НКВС, але не сотень тисяч українців Надсяння, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. Про фаховість газети «Кримська світлиця» свідчить вміщений фейк — інтерв'ю з учасницею українського підпілля, яка розповіла про факти вбивства повстанцями мирних жителів, серед яких були вихідці зі східних областей [54].

Висновки. Підсумовуючи результати моніторингу висвітлення історії ОУН та УПА в регіональній і національній пресі, можна відзначити, що найбільш повно і змістовно ці події відображалися у загальноукраїнських виданнях національного спрямування — «Високий Замок», «День», «Україна молода», «Кримська світлиця», де наводилися численні факти про велич і трагедію українського

визвольного руху, свідчення очевидців подій, результати соціологічних опитувань. Частково в північній («Сегодня»), центральній («Днепр вечерний»), східній («Донецкие новости»), «Громадська правда», «Вечерний Харьков») та південній («Крымская правда») пресі публікацій означеної тематики подавалося значно менше, до того ж більшість з них мала маніпулятивний, негативний характер в описі літопису національно-визвольного руху 40—50-х рр. ХХ ст. Насамперед автори матеріалів звинувачували ОУН та УПА в колабораціонізмі, навішуючи на учасників цих формувань ярлики («бандити», «карателі» тощо), приписували українським націоналістам участь у численних вбивствах поляків та євреїв. Варто відзначити, що і серед позитивного матеріалу газет «Високий Замок», «День», «Україна молода» та інших видань побутують гіперболізовані якісні оцінки ОУН та УПА. Це свідчить про існування регіональних розходжень у сприйнятті певних історичних подій, формуванні необ'єктивного образу підпільників, наявність стійких суспільних стереотипів, сформованих за радянської системи, щодо трактування військово-політичних подій Другої світової війни.

1. *Баган О.* Перед викликами імперій — 65 років тому на Волині ОУН провела I Конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії [Електронний ресурс] / О. Баган // День. — 2008. — 15 листоп. (№ 208). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/pered-viklikami-imperiy>.
2. *Багрянний С.* «За волю всіх народів» [Електронний ресурс] / С. Багрянний // День. — 2007. — 16 черв. (№ 97). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/za-volyu-vsikh-narodiv>.
3. *Бузина О.* Ветераны УПА пилили пленных, как бревна / О. Бузина // Сегодня. — 2007. — 19 мая (№ 110). — С. 12—13.
4. *Бузина О.* Волынская резня — преступления ОУН [Електронний ресурс] / О. Бузина // Сегодня. — 2013. — 13 июля. — Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/blogs/olesbuzinablog/Istorii-ot-Olesya-Buziny-Volynskaya-reznya-prestuplenie-OUN—447866.html>.
5. *Бузина О.* «День народження злочинця» на государственном уровне / О. Бузина // Сегодня. — 2007. — 21 июль (№ 161). — С. 8—9.
6. *Бузина О.* Маскировались под красную армию / О. Бузина // Сегодня. — 2006. — 27 окт. (№ 243). — С. 13.
7. *Бузина О.* С Гитлером и Бандерой за «незалежність» Украины / О. Бузина // Сегодня. — 2006. — 30 июня (№ 143). — С. 12—13.

8. Бузина О. УПА: сексом по схрону / О. Бузина // Сегодня. — 2010. — 18 дек. (№ 283). — С. 8—9.
9. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942—1947 : [монографія] / В. В'ятрович. — К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. — 228 с.
10. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно». Нові сюжети : [монографія] / В. В'ятрович. — Л. : Часопис, 2012. — 240 с.
11. В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв. Формування позиції на тлі катастрофи / В. В'ятрович. — Л. : Мс, 2006. — 144 с., іл.
12. В'ятрович В. Як євреї в УПА боролися за незалежну Україну / В. В'ятрович // Високий Замок. — 2008. — 30 січ. (№ 17). — С. 5.
13. Галан Я. Западную Україну придала пята стопроцентого фашизма. Чому нет названія / Я. Галан // Крымская правда. — 2005. — 5 авг. (№ 143). — С. 5.
14. Ганушак М. КДБ без секретів / М. Ганушак // Експрес. — 2008. — 25—26 січ. (№ 9). — С. 2.
15. Геращенко Т. Два фронти УПА [Електронний ресурс] / Т. Геращенко // Вечерний Харьков. — 2006. — 14 окт. (№ 113). — Режим доступу: http://vecherniy.kharkov.ua/archive_paper/?y=2006&m=0&n=113.
16. Грабовський С. Україна, не лише для українців / С. Грабовський // Високий Замок. — 2007. — 17 жовт. (№ 190). — С. 5.
17. Грач Л. Долой фальсификаторов истории / Л. Грач // Крымская правда. — 2005. — 17 сент. (№ 172). — С. 3.
18. Грицик Ю. Загинули, але не відступили / Ю. Грицик // Експрес. — 2007. — 19—26 квіт. (№ 55). — С. 14.
19. Грицик Ю. Невідома УПА / Ю. Грицик // Експрес. — 2006. — 19 жовт. (№ 119). — С. 12.
20. Грицик Ю. Спецоперації проти УПА / Ю. Грицик // Експрес. — 13—20 жовт. (№ 117). — С. 9.
21. Гродецька В. Стежками УПА / В. Гродецька // Експрес. — 2007. — 13—14 жовт. (№ 150). — С. 7.
22. «До 60-річчя утворення УПА (Українська повстанська армія та її коріння)» [Електронний ресурс] // День. — 2012. — 19 жовт. (№ 189). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/do-60-richchya-utvorennya-upa-0>.
23. Ефремова В. Факты вместо мифов / В. Ефремова // Днепр вечерний. — 2007. — 13 марта (№ 37). — С. 2.
24. Єгорова І. День відплати [Електронний ресурс] / І. Єгорова // День. — 2007. — 14 груд. (№ 219). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/den-vidplati>.

25. *Єгорова І.* «Старим я не буду ніколи ...» [Електронний ресурс] / І. Єгорова // День. — 2007. — 3 лип. (№ 105). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/starim-ya-ne-budu-nikoli>.
26. *Іваник М.* Про Волинь мають говорити історики, а не політики : (Інтерв'ю з В. В'ятровичем) / М. Іваник // Львівська газета. — 2013. — 13 черв. (№ 24). — С. 1, 6.
27. *Каліщук О.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс : [монографія] / О. Каліщук. — Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. — 510 с.
28. *Козловський Б.* Воїнам УПА забороняли мати фотоапарати / Б. Козловський // Високий Замок. — 2007. — 5—6 трав. (№ 77). — С. 5.
29. *Козловський Б.* Не каяття, не примирення, а визнання / Б. Козловський // Високий Замок. — 2006. — 24 трав. (№ 90). — С. 5.
30. *Козловський Б.* «Провідник спонукав нас вивчати історію, іноземні мови...» [Електронний ресурс] / Б. Козловський // День. — 2007. — 12 лип. (№ 112). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/providnik-sponukav-nas-vivchati-istoriyu-inozemni-movi>.
31. *Козловський Б.* УПА вела боротьбу на два фронти / Б. Козловський // Високий Замок. — 2007. — 8 трав. (№ 79). — С. 5.
32. *Козловський Б.* У тілі невеликому була і сталь, і плоть жива / Б. Козловський // Високий Замок. — 2008. — 25—31 груд. (№ 244). — С. 3.
33. *Котова В.* Украинский национализм — Drach nach Osten [Електронний ресурс] / В. Котова // Донецькі новини. — 2013. — 18 июня. — Режим доступу: <http://dnews.donetsk.ua/2013/07/18/18534.html>.
34. *Крайній І.* Криївка під престолом / І. Крайній // Україна молода. — 2011. — 8—9 квіт. (№ 58/59). — С. 18.
35. *Крالیук П.* Улас Самчук — про Олену Телігу [Електронний ресурс] / П. Крالیук // День. — 2012. — 22 лют. (№ 31). — Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/ulas-samchuk-pro-olenu-teligu.html>.
36. *Крем'як Й.* Провокатори під маскою УПА / Й. Крем'як // Високий Замок. — 2007. — 1—2 верес. (№ 157). — С. 2.
37. *Кулик В.* Роль мас-медій у (від)творенні історичної пам'яті: наративи про Другу світову війну в українській пресі [Електронний ресурс] / В. Кулик. — Режим доступу: <http://ww2-historicalmemory/org/ua/docs/ukr/kulyk.doc>.
38. *Ланової Б.* Чтобы не отдать Волинь Польше, ее залили кровью / Б. Ланової // Комсомольская правда в Украине. — 2013. — 5—11 июля (№ 144/27). — С. 6.
39. *Лашенко С.* Червоний — про УПА / С. Лашенко // Україна молода. — 2010. — 20 квіт. (№ 72). — С. 10.

40. *Липовецький С.* «Націоналіст у краватці та салонний революціонер» [Електронний ресурс] / С. Липовецький // День. — 2008. — 26 лип. (№ 131). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya-nacionalist-u-kravatci-ta-salonnij-revoljucioner>.
41. *Липовецький С.* «Я знаю, що наложу головою...» [Електронний ресурс] / С. Липовецький // День. — 2008. — 13 черв. (№ 104). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/ya-znayu-shcho-nalozhu-golovoju>.
42. *Малімон Н.* Генерал помер. Правда не загине? [Електронний ресурс] / Н. Малімон // День. — 2007. — 12 верес. (№ 153). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/general-pomer-pravda-ne-zagine>.
43. *Малімон Н.* У 19 років — на Колиму [Електронний ресурс] / Н. Малімон // День. — 2006. — 23 черв. (№ 101). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/u-19-rokiv-na-kolimu>.
44. *Мартинець С.* Повстанський син / С. Мартинець // Експрес. — 2006. — 13—15 жовт. (№ 120). — С. 7.
45. *Марчук Л.* Найдені останки командуючого УПА? / Л. Марчук // Комсомольская правда в Україні. — 2005. — 26 окт. (№ 196). — С. 2.
46. *Марчук Л.* О чем рассказал тайник УПА? / Л. Марчук // Комсомольская правда в Україні. — 2007. — 24 жовт. (№ 224). — С. 5.
47. *Мельниченко В.* Компромат на Романа Шухевича — вигадка / В. Мельниченко // Львівська газета. — 2008. — 6 берез. (№ 32). — С. 5.
48. *Мичко С.* Печерні таємниці УПА / С. Мичко // Україна молода. — 2005. — 24 груд. (№ 242). — С. 6.
49. Молодой гвардии 70 лет: Кто же все-таки бил нацистов в Донбассе? // Комсомольская правда в Україні. — 2012. — 26 сент. (№ 212). — С. 1, 16.
50. *Музиченко Я.* Дві барви єдності / Я. Музиченко // Україна молода. — 2010. — 15 лип. (№ 128). — С. 8.
51. *Мусафирова О.* Они не пройдут / О. Мусафирова // Комсомольская правда в Україні. — 2010. — 4 янв. (№ 2). — С. 4—5.
52. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія : іст. нариси / НАН України; Інститут історії України / С. В. Кульчицький (відп. ред.). — К. : Наукова думка, 2005. — 495 с.
53. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія : Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. — К. : Наукова думка, 2005. — 53 с.
54. *Паращак Л.* Исповедь бывшей бандеровки / Л. Паращак // Кримська світлиця. — 2009. — 6 лют. (№ 6). — С. 8.
55. *Патриляк І.* «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939—1960 рр.) : [монографія] / І. Патриляк. — Л., 2012. — 592 с.

56. *Патриляк І.* «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939—1960-х рр. : [монографія] / І. Патриляк. — Л. : Часопис, 2012. — 512 с.
57. *Пахолко О.* А на війні — як на війні / О. Пахолко // *Експрес*. — 2007. — 12—13 жовт. (№ 149). — С. 9.
58. *Пахолко О.* Невідома війна / О. Пахолко // *Експрес*. — 2007. — 12—13 трав. (№ 68). — С. 13.
59. *Пахолко О.* Шкода, що може вмерти за Україну тільки раз / О. Пахолко // *Експрес*. — 2006. — 2—9 лют. (№ 12). — С. 10.
60. *Пахоменко С.* Медіаобраз УПА у сучасному інформаційному просторі Донеччини / С. Пахоменко // *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. — 2011. — № 1. — С. 94—99.
61. *Савченко М.* В Украине презентуют книгу о «подвигах» нацистов во время войны / М. Савченко // *Комсомольская правда в Украине*. — 2012. — 27 сент. (№ 213). — С. 10.
62. *Сергієнко П.* Таємниця одного теракту [Електронний ресурс] / П. Сергієнко // *День*. — 2008. — 27 черв. (№ 112). — Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/tayemniczya-odnogo-teraktu.html>.
63. *Сирцов О.* В історії УПА немає чіткого поділу на чорне і біле / О. Сирцов // *Львівська газета*. — 2013. — 17 черв. (№ 25). — С. 12.
64. Скажем решительное «нет!» прославлению нацистских преступников в Украине // *Комсомольская правда в Украине*. — 2009. — 7 мая (№ 97). — С. 8.
65. *Соколов Б.* Бандера малороса [Електронний ресурс] / Б. Соколов // *День*. — 2010. — 26 січ. (№ 11). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/bandera-malorosa>.
66. *Спільна А.* Таємниці Романа Шухевича [Електронний ресурс] / А. Спільна // *День*. — 2007. — 20 лип. (№ 118). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/taiemnici-romana-shuhevicha>.
67. *Сюндюков І.* Мужність перекonanого чину [Електронний ресурс] / І. Сюндюков // *День*. — 2009. — 25 груд. (№ 235). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/muzhnist-perekonanogo-chinu>.
68. *Сюндюков І.* Предтеча української державності [Електронний ресурс] / І. Сюндюков // *День*. — 2005. — 29 січ. (№ 15). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/predtecha-ukrayinskoyi-derzhavnosti>.
69. *Сюндюков І.* Спартанець ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. Сюндюков // *День*. — 2005. — 10 берез. (№ 41). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/spartanec-hh-stolitya>.
70. *Сюндюков І.* Убивство в місті біля моря [Електронний ресурс] / І. Сюндюков // *День*. — 2012. — 24 трав. (№ 87). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/ubivstvo-v-misti-bilya-morya>.

71. *Тихонький В.* ОУН—УПА завадила Москві здійснити депортацію українців восени 1944 / В. Тихонький // Кримська світлиця. — 2011. — 14 жовт. (№ 25—26). — С. 11—14.
72. *Федик І.* Фальсифікація історії / І. Федик // Львівська газета. — 2009. — 12 берез. (№ 11). — С. 17.
73. *Харченко А.* «Вася бегал в село Глыняны — славные там были девки» / Харченко А. // Сегодня. — 2007. — 13 сент. (№ 205). — С. 5.
74. *Хриенко Т.* Молодежь Крыма о Великой Отечественной войне / Т. Хриенко // Крымская правда. — 2005. — 23 апр. (№ 75). — С. 6.
75. *Червак Б.* Воїн української революції [Електронний ресурс] / Б. Червак // День. — 2006. — 29 лип. (№ 125). — Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/voyn-ukrayinskoyi-revolucziyi.html>.
76. *Червак Б.* Де спочиває прах полковника Є. Коновальця [Електронний ресурс] / Б. Червак // День. — 2007. — 19 лип. (№ 117). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/de-spochine-prah-polkovnika-konovalca>.
77. *Червак Б.* Національний ідеал Олени Теліги [Електронний ресурс] / Б. Червак // День. — 2009. — 21 лип. (№ 124). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/nacionalnyi-ideal-oleni-teligi>.
78. *Червак Б.* Уроки полковника [Електронний ресурс] / Б. Червак // День. — 2011. — 10 черв. (№ 100). — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/uroki-polkovnika>.
79. *Чорновол І.* З історії реклами фірми «Фама» / І. Чорновол // Львівська газета. — 2006. — 21—23 лип. (№ 130). — С. 7.
80. *Чупрій Л.* Аналіз висвітлення знаменитих історичних дат у регіональних друкованих ЗМІ [Електронний ресурс] / Л. Чупрій. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/oktober08/20.htm>.
81. *Шулакова А.* Как Донбасс учил националистов [Електронний ресурс] / А. Шулакова // Донецкие новости. — 2012. — 6 нояб. — Режим доступу: <http://dnews.donetsk.ua/2012/11/05/14622.html>.
82. Ющенко намерен реабилитировать фашизм, считает историк // Крымская правда. — 2005. — 22 февр. (№ 33). — С. 3.
83. Ющенко провоцирует очередное противостояние ветеранов ВОВ и бойцов УПА? [Електронний ресурс] // Громадська правда. — 2006. — 8 трав. — Режим доступу: <http://gromrada.com.ua/index.php?id=1621&show=news&newsid=1450>.
84. *Ясенчук О.* Українська повстанська армія на Чернігівщині / О. Ясенчук // Сіверщина. — 2005. — 19 серп. (№ 34). — С. 9.